

Jiří M e r t a

**Objekt Šlakhamr a jeho místo v historii železářství
na Žďársku**

Technické muzeum získalo v sedmdesátých letech objekt bývalého mlýna ve Šlakhamrech u Žďáru. Přízemní kamenná budova, ležící při řece Sázavě pod aglomerací obcí sloučených dnes pod společným názvem Hamry (části Žďáru nad Sázavou), má bohatou historii. Její počátek je spojen s kolonizací krajiny na pomezí Čech a Moravy žďárským klášterem v polovině 13. století, respektive s obdobím těsně následujícím. Jde patrně o jeden z nejstarších hamrů, který je k polovině 14. století zmiňován spolu s dalšími hamry v okolí je spojován se jménem Niklase Flexlina, rychtáře v Německém Brodě a nájemcem zmíněného hamru. Současně existovaly další hamry v blízkém Najdeku (tzv. Václavův hamr), v Dolních hamrech (Fiklův) a Horních Hamrech (tzv. Frenzlův hamr). Další hamr byl v provozu v blízké Sázavě, k němu pak přibyl v 17. století v témže místě další. Pro 14. století je doložen i hamr v Polničce a v samotném Žďáře (Hamrmýl-Svoboda 1937). Blízko Šlakhamru, asi 500 m po vodě, byl patrně další hamr, jehož zbytky zmizely beze stopy pod navážkami železniční trati Brno - Havlíčkův Brod. V louce před násypem je dosud patrný náhon. Snad právě při tomto hamru byly zjištěny ony dvě železářské pece, které byly odkryty při regulaci řeky Sázavy na katastru Hamry při stavbě dráhy. Na opačném břehu řeky Sázavy, těsně pod uvedenou lokalitou, jsou patrné další změny toku řeky, které však mohou být také novodobé, související s její regulací. Se vznikem vzpomínaných hamrů, ale i dalších hamrů na české straně (Velká Lesenice, Pořežín, Ronov) souvisí exploatace polymetalického ložiska na úbočích kopce Peperku, který tvoří výškovou dominantu okolí (675 m), leží uprostřed oblasti, v níž hamry vznikaly. Po jeho hřbetě probíhala stará zemská hranice a částečně i hranice klášterního panství. Snad teprve později bylo těženo malé ložisko u zaniklé osady Babín cirka 5 km jižně od Peperku (původně Bergwerk).

V minulých letech byly podniknuty výzkumné sondy menšího rozsahu na nádvoří mlýna, které sice narazily na zbytky kamenného zdiva kladeného na hlínu, ale byly pouze fragmentární, takže přímo neprokázaly existenci hamru na konkrétním místě. Stejně tak vyklizení mlýnice a odstranění navážek z její podlahy neprokázalo zbytky hamerské technologie a nepotvrdilo konkrétní existenci hamru v této poloze. Pestrá směsice keramiky z 13. až 20. století v nestratifikovatelných polohách však dokazovala kontinuitu osídlení a blízkost obývaného objektu. Množství strusek svědčilo o blízké poloze hamru a kusové železářské pece - přímý důkaz však chyběl. Archivní materiály uváděly, že ve druhé polovině 17. století se zde již železo nevyrábělo, ani nezpracovávalo (Kreps 1970). Objekt bývalého mlýna tvoří kamenná budova o půdorysu 17x9 m. Jeho východní třetinu tvoří obytná část, která je částečně podsklepena valeně zaklenutým sklepem. Obytné místnosti dodatečně přečleněné jsou zaklenuty plochými klenbami (česká placka). Jde patrně o budovu vystavěnou, nebo přestavěnou na přelomu 18. a 19. století. Po třicetileté válce byl hamr natolik zchátralý, že bylo jednodušší vystavět nový objekt mlýna vedle hamru, ale s využitím vodního díla. Roku 1665 je uváděn v blízké Sázavě Petr na Šlakhamru, který pro nemožnost ze své živnosti zběhl (Půža 1914). Mlýn je uváděn k roku 1749 v seznamu plátců velkolosenického kostela (Šlakhamr, tři dvory a mlýn). Roku 1811 je uváděn mlýn č.p. 18 s pazdernou (mapa katastru Najdek a Šlakhamry z r. 1835).

Nové poznatky přineslo teprve vyhloubení drážky pro uložení elektrického kabelu (listopad 1986), které protnulo terén západně od mlýna (tedy po vodě), v blízkosti tzv. pazderyny, která je dnes přestavěna a využívána jako soukromý rekreační objekt. O tomto objektu bývalé pazderyny mluví Fr. Svoboda jako o tvrzce, nebo poloze řečené na tvrzce, která byla součástí mlýna. Název tvrz se v kraji užíval pro obytná stavení při hamrech (Pořežín, Najdek, Žďár?). Podobného typu jsou i objekty při bývalých hamrech v Sázavě a také budova mlýna ve Šlakhamrech, které nesou příbuzné architektonické znaky. Při tak řečené tvrzce byly nalezeny základy nějaké stavby a vrstvy popela s pražským grošem Karla IV (Svoboda).

Výkop sledoval náhon vycházející z krytého klenutého kanálu pod nádvořím mlýna, obcházel pazdernu a loukou se přímočaře napojil na okraj komunikace, kterou sleduje přes kopec obloukem do Šlakhamrů (místní část Hamrů, Žďár nad Sázavou). Již necelých 10 m od ohradní zdi mlýna protnul výkop asi 8 m širokou a až 50 cm mocnou vrstvou uhlíků a mouru z dřevěného uhlí, která byla vystřídána asi 5 m širokou vrstvou železářských strusek dosahující mocnosti větší jak 1 m. V prodloužení ohybu náhonu byla vrstva valounů a jílu a pískem vyplňující bývalý náhon směřující kolmo podél východní stěny pazderny k okraji lesa. Dále byla opět vrstva strusky asi 10 m široká, která zaplňovala celý průřez výkopu. V ní byl nalezen stříbrný penízek, datovaný k roku 1650 (trojník, Těšín-učil J. Šmerda). Dále v louce byl nalezen deformovaný železný nástroj (snad krojidlo?). Množství strusek, poloha zasypaného náhonu a jeho korespondence s částí původního náhonu směrem k řece jakož i sklípek pod strání, kde je při hranici lesa v terénu dosud patrný náznak náhonu, přesvědčivě dokazuje, že právě zde stál a po staletí pracoval tzv. Šlakhamr, či Snakhamr, který dokázal vyprodukovat ono úctyhodné množství strusek, jejichž část byla odkryta při výkopu.

Další výzkum omezuje existence rekreační chalupy nacházející se v exponované poloze na soukromém pozemku (parcely č. 391, 392, 393 a 394) patrně přímo v místě zaniklého hamru. Technické muzeum vlastní pouze parcelu č. 395 (objekt mlýna) a č. 396 zahrnující zahradu a sad před a za mlýnem vymezené průběhem cesty do mlýna v obou směrech a náhonem (existujícím i zaniklým, na nichž zřejmě klíč k řešení záhady nenalezneme.

Literatura

- Kreps, M.: Železářství na Žďársku, Brno 1970.
- Kreps, M.: Soupis železných hutí na Moravě a ve Slezsku v období feudalismu, in: Rozpravy NTM č. 36. Praha 1968.
- Svoboda, J. F.: Vlastivěda moravská, žďárský okres, Brno 1937.
- Půža, F.: Kronika přibyslavská, Přibyslav 1914.
- Zemek, M., Bartušek, A.: Dějiny Žďáru nad Sázavou I, Havl. Brod 1956.
- Zemek, M., Vašíček, J.: Vývoj železářství na Českomoravské vysočině, výstavní katalog, Žďár n. Sáz., bez data (po r. 1951)

